

УДК 543.97:635(70)

Лишенко М.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики, АГД та маркетингу
Сумського національного аграрного університету

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РИНКУ ОВОЧІВ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ANALYTICAL EVALUATION OF MARKET VEGETABLES SUMY REGION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасний стан галузі овочівництва. Визначено основні тенденції розвитку галузі овочівництва. Проаналізовано рівень виробництва, реалізації а також формування цін на овочеву продукцію. Обґрунтовано напрями підвищення економічної ефективності галузі.

Ключові слова: овочі, овочівництво, ринок овочевої продукції, ефективність розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено современное состояние отрасли овощеводства. Определены основные тенденции развития отрасли овощеводства. Проанализирован уровень производства, реализации, а также формирования цен на овощную продукцию. Обоснованы направления повышения экономической эффективности отрасли.

Ключевые слова: овощи, овощеводство, рынок овощной продукции, эффективность развития.

ANNOTATION

The article reviews the current state of the vegetable. The main trends of vegetable industry. The level of production, sales and pricing for vegetable products. Grounded directions of improving the economic efficiency of the industry.

Keywords: vegetables, vegetable market vegetable production, efficiency of development, demand, supply.

Постановка проблеми. Формування ринку овочевої продукції відноситься до першочергових завдань та потребує використання інструментів маркетингу, підвищення ефективності його функціонування.

Необхідність маркетингу овочевої продукції полягає в якісному задоволенні потреб споживачів, який охоплює такі сфери овочівництва, як виробництво, зберігання, переробка, реалізація. Формування ринкових відносин із переходом аграрного сектору України до ринкової економіки зумовило виникнення комплексу питань, які потребують невідкладного розв'язання, а також обґрунтування напрямів і заходів щодо перспектив галузі. Овочівництво зазнало суттєвих організаційних змін, які істотно вплинули на формування та функціонування ринку овочів та продукції їх переробки. На формування і функціонування ринку овочів у регіоні впливають: особливі природно-кліматичні умови, висока частка сільського населення, низька зацікавленість інвесторів аграрного сектору області в розвитку овочівництва, а також нерегульованість ринку овочевої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем вирощування овочів в Україні приділяли значну увагу у своїх наукових працях учені-економісти: В.Г. Андрійчук, М. Белявцев, П.І. Гайдучкий, І. Гончаренко,

П.Т. Саблук, М.В. Калінчик, І.І. Лукінова, В.П. Мартянова, О.М. Шпичак, В.С. Желобаєва, Н.Х. Корецький, В. Месель-Веселяк, С. Покропивний. Проте низка питань залишається недостатньо висвітленими та потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні основних напрямів розвитку овочівництва в ринкових умовах та обґрунтуванні шляхів підвищення його економічної ефективності в Сумській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективного функціонування регіонального овочепродуктового підкомплексу необхідно зосередити увагу на підвищенні якості та безпеки овочевої продукції, розширенні їх асортименту та забезпеченні цінового паритету. Формування регіональних ринків залежить від кількості населення, питомої ваги міського та сільського населення в регіоні, природного фактора, рівня розвитку овочівництва за окремими категоріями господарства, співвідношення попиту і пропозиції [4, с. 37]. Характерною особливістю овочівництва є його залежність від кліматичних умов. Сумська область має всі умови та ресурси, які необхідні для виробництва овочів (табл. 1). Господарства повинні забезпечувати населення високоякісними овочами протягом року як у свіжому, так і в консервованому вигляді.

Ринок овочів в Україні останніми роками динамічно розвивається. Площі, які зайняті під посівами овочів в Україні, у 2014 р. становлять 463,8 тис. га. Як показали розрахунки, то по всім категоріям господарств зібрана площа скорочується на 4 тис. га в 2014 р. порівняно з 2010 р. Це відбулося за рахунок зменшення зібраної площі сільськогосподарськими підприємствами на 7,9 тис. га., тоді як господарства населення розширили площі по вирощуванню овочів на 13,5 тис. га, які в 2014 р. становили 434,7 тис. га. У 2012 р. урожай овочів став рекордним для України, було зібрано 10 016,7 тис. т овочів. А в 2014 р. порівняно з 2010 р. валовий збір по всім категоріям господарств збільшився на 1515,1 тис. т, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 18,7% та по господарствах населення – на 15,7%. Причиною цього стало збільшення врожайності в середньому по Україні на 34,2 ц/га. Найбільший рівень урожайності спостеріга-

ється в сільськогосподарських підприємствах, який у 2014 р. досяг найвищого показника – 346,4 ц/га [5].

По Україні передові позиції у складі виробленої продукції займає Херсонська область, у структурі виробництва овочів їй належить найкращий результат, що перевищує показник Івано-Франківської області майже в сім разів. Сумська область займає одне з останніх місць по валовому збору овочів. Валовий збір по всім категоріям господарств області має тенденцію до зростання на 40,6 тис. т. (табл. 2).

Цього вдалося досягти за рахунок зростання обсягів виробництва овочів у господарствах населення, у тому числі в приватних господарствах, де валовий збір зріс у 2014 р. порівняно з 2010 р. на 25,2%, тоді як площі в сільськогосподарських підприємствах залишаються незмінними, у господарствах населення зібрана площа зростає на 0,1 тис. га за період дослідження. Зростання валового збору відбулося за рахунок підвищення врожайності в цілому по Сумській області на 13%, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 66%.

Водночас у сільськогосподарських підприємствах рівень урожайності майже в 2,2 рази перевищує цей же показник у господарствах населення та в середньому по Сумській області [7]. Така ситуація пояснюється використанням якісного насіння та застосуванням прогресивних методів обробітку ґрунту та сучасних технологій вирощування овочів.

Рис. 1. Структура вирощування овочів за категоріями господарств Сумської області, %

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Таблиця 1

Динаміка вирощування овочів по Україні за категоріями господарств

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Відхилення (+/-)
Усі категорії господарств						
Зібрана площа, тис. га	467,8	504,1	502,8	470,7	463,8	-4,0
Урожайність, ц/га	173,6	195,0	199,2	199,7	207,8	+34,2
Валовий збір, тис. т	8122,4	9832,9	10016,7	9396,2	9637,5	+1515,1
Сільськогосподарські підприємства						
Зібрана площа, тис. га	46,6	54,9	45,7	36,0	38,7	-7,9
Урожайність, ц/га	207,0	280,5	313,7	310,6	346,4	+139,4
Валовий збір, тис. т	964,6	1540,5	1433,9	1118,1	1340,3	+375,7
Господарства населення						
Зібрана площа, тис. га	421,2	449,2	457,1	425,1	434,7	+13,5
Урожайність, ц/га	169,9	184,6	187,8	195,2	190,5	+20,6
Валовий збір, тис. т	7157,8	8292,4	8582,8	9297,2	8278,1	+1120,3

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Таблиця 2

Динаміка вирощування овочів по Сумській області за категоріями господарств

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Відхилення (+/-)
Усі категорії господарств						
Зібрана площа, тис. га	9,2	10,1	10,4	10,2	10,3	+1,1
Урожайність, ц/га	167,3	187,9	178,4	184,9	189,4	+22,1
Валовий збір, тис. т	153,7	189,3	185,3	189,4	194,3	+40,6
Сільськогосподарські підприємства						
Зібрана площа, тис. га	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	-
Урожайність, ц/га	250,4	193,7	323,7	395,2	415,0	+164,6
Валовий збір, тис. т	3,8	5,5	7,0	6,8	6,7	+2,9
Господарства населення						
Зібрана площа, тис. га	9,0	9,8	10,2	10,0	10,1	+0,1
Урожайність, ц/га	165,9	187,7	175,3	181,3	185,8	+19,9
Валовий збір, тис. т	149,9	183,8	178,3	182,6	187,6	+37,7

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що вирощування овочів зосереджено в господарствах населення як по Україні, так і в Сумській області (8 278,1 тис т., або 86%, – по Україні та 187,6 тис. га, або 96,6%, – по Сумській області) (рис. 1).

Слід зауважити, що приватний сектор займається виробництвом овочів як для власних цілей, так і для реалізації на ринку. Радикальне реформування аграрного сектора створило сприятливі умови для розвитку фермерства. Протягом останніх років кількість фермерських господарств значно зросла, що сприяло збільшенню вирощуванню овочів (рис. 2).

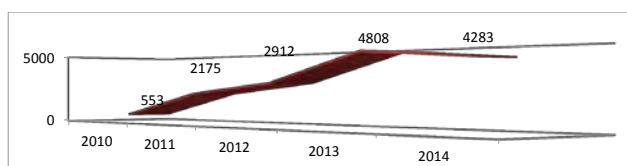

Рис. 2. Динаміка вирощування овочів

по Сумській області у фермерських господарствах, ц
Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Розрахунки показали, що обсяги вирощування овочів у фермерських господарствах зросли в 7,7 разів у 2014 р. порівняно з 2010 р. Така ситуація пояснюється зростанням попиту на ринку, що призвело до збільшення пропозиції та зацікавленості товаровиробників у вирощуванні овочевої продукції. Фермерські господарства, які є основними виробниками овочів в Сумській області, зосереджені в Роменському, Путивльському та Сумському районах (рис. 3). За період дослідження обсяги вирощування овочів в Роменському районі зросли у 3,5 рази а в Сумському районі – у 111 разів [6].

Сільськогосподарські підприємства, які займаються вирощуванням овочів, зосереджені в Охтирському, Недригайлівському та Сумському районах, обсяги вирощування станов-

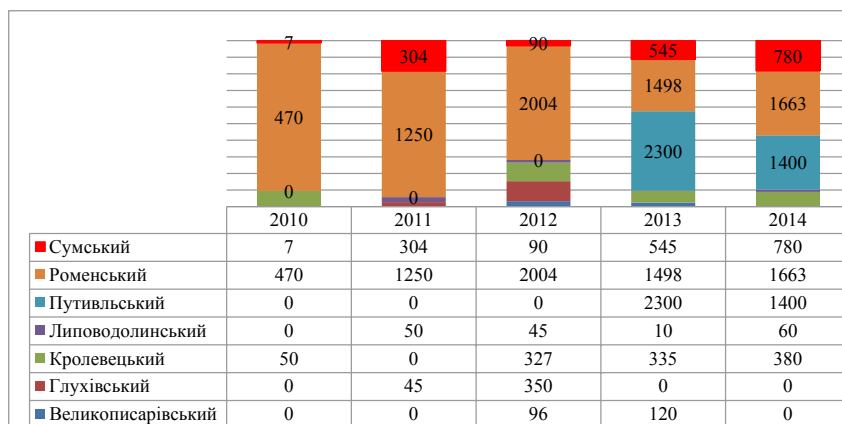

Рис. 3. Динаміка виробництва овочів по районах Сумської області у фермерських господарствах, ц

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

лять 22 532 ц, 18 252 ц та 18 433 ц відповідно. При цьому валовий збір у Недригайлівському районі зріс у 74 рази. Інтенсивно нарощує обсяги виробництва Путивльський район, у результаті чого валовий збір у сільськогосподарських підприємствах зріс у 23 рази [7].

Виробництво українських овочів здебільшого розміщене в господарствах населення. В останні 10 років спостерігається поступове зміцнення позицій спеціалізованих овочевих підприємств, відсоток яких із 2005 р. зріс із 9,2 до 14,3% у 2014 р. Вони активно опановують передові зарубіжні технології вирощування, що позначається на рості врожайності овочів: за роки незалежності цей показник у фахових господарствах зріс у чотири рази, а в господарствах населення – лише на 35%.

На національному овочевому ринку спостерігається слабка асортиментна політика. Структура пропозиції представлена переважно культурами борщового набору. Україні бракує вітамінної продукції – перцю солодкого, баклажана, часнику, багатьох зеленних і салатних культур. Сумарна частка цих культур у валовому виробництві становить 6,2%, тоді як в Європі на їх частку припадає 25–35%.

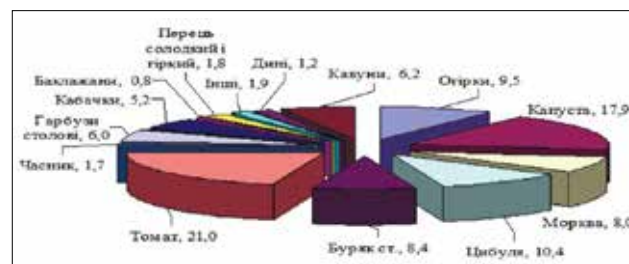

Рис. 4. Структура пропозиції овочевого ринку, середнє за 2012–2014 рр., %

Аналіз балансу попиту та пропозиції за 2010–2014 рр. показав, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилась на 75,5%. Водночас темпи зростання продукції на продовольство (фонд споживання) за цей самий період зросли тільки на 49%. Відтак, є необхідність урізноманітнити асортиментну пропозицію, знизити собівартість овочевого виробництва, самотужки подбати про потужності зі збереження. Зробити це цілком реально, якщо розумно проводити фінансово-інвестиційну політику овочевих господарств [3, с. 154].

У господарств, які не відмовилися від овочівництва на користь рослинництва, виробничий сезон 2013–2014 рр. виявився складним: посуха, засилля хвороб і шкідників на овочевих плантаціях, зниження

якості та лежкості продукції через аномально дощову першу половину осені. І перекупники, і представники торгових мереж у перші місяці осені активно скуповували навіть неякісний урожай, щоб убезпечитися від дефіциту товару впродовж осені-зими. Особливо наочним був цей процес щодо цибулі та картоплі, виробничі площі під якими в сезоні-2014 суттєво скоротилися, а якість урожаю залишала бажати кращого. Стартові ціни на ці товарні позиції відразу були надвисокими. Вони ж підтягли за собою вартість усього борщового набору, через що продаж різко скоротився. Стабільно низькими залишалися впродовж сезону ціни хіба що на капусту. Проте фахові «капустяні» господарства від профільної культури не відмовилися, а почали шукати варіанти урізноманітнення асортименту й зниження собівартості продукції.

Експортні можливості українського овочівництва в 2014 р. не були реалізованими через постійні обмеження на нашому традиційному ринку збуту – у Росії. Проте це нарешті дало змогу експортоорієтованим суміжним підприємствам відшукати канал, через який українські овочі «просочилися» на європейський ринок насамперед у чорноморські країни.

Цибуля – перша овочева культура, яка вже сьогодні готова витримати конкуренцію на зовнішніх ринках. Україна входить у ТОП-5 виробників цибулі у світі, а в Європі посідає друге місце після Нідерландів. Комерційні виробники вже сьогодні займають близько 60% ринку цибулі в Україні та планують нарощувати своє виробництво. Розвиток її експорту – реальний спосіб захистити внутрішній ринок від обвалу цін у роки з найбільшим перевиробництвом. Для цього потрібно розвивати потужності та технології зберігання. Виробничі площі під цибулею скоротилися на 17%, а врожайність – на 14%. На внутрішньому ринку на початку продажу бракувало 900 тис. т цибулі. В Україні продавали цибулю з Росії,

Казахстану, Польщі. У лютому на полицях з'явився єгипетський товар. Імпортна цибуля стримала підвищення цін на внутрішньому ринку взимку.

Буряками Україна забезпечена чи не найкраще з-поміж решти овочів борщового набору. Незважаючи на те що площі під ними скоротилися на 10%, урожайність залишилася високою, а вал виробництва був середнім за останні п'ять років.

Площі під морквою скоротилися на 10%, урожайність через брак фінансів на ЗЗР і добрива знизилася на 5%. За відповідності валу продукції внутрішнім потребам ринку через низьку якість товару на початку весни Україна почала імпортувати невеликі партії моркви.

Площі під томатами скоротилися на 10%, хоча врожайність зросла, обсяги пропозиції зменшилися на 23%. Економія на всіх можливих його складниках призвела до значних утрат урожаю. Скоротилися експортні операції: у Росії та Білорусі посилилася конкуренція з місцевими й польськими томатами. Пропозиція українського експортного томата була обмеженою через низьку якість товару, який експортери не могли навіть довести до кордону.

Скоротилися на 10% і площі огірка, і врожайність, і загальне виробництво огірків, відповідно, впали обсяги переробки та експортний потенціал (останній здебільшого через неконкурентні ціни в Росії). До червня ціна на огірок була стабільно нижчою, ніж у сезоні-2012, що стало справжнім розчаруванням для потужних зимових тепличних комплексів, а в серпні ціни знову зросли. Не всі переробники змогли здійснити свої плани. Сталося це здебільшого через те, що низка переробників не виконали своїх фінансових зобов'язань за попередній сезон перед поставальниками сировини. Промислові підприємства планували свої виробничі площі з огляду на реальні контракти з перевіреними роками переробниками: уклали угоду з ними – посадили огірки, не уклали – не садили (огірок – культура вередлива, тому виробники не ризикували).

Процеси формування та функціонування овочевого ринку мають свої особливості, які можна розподілити на групи. Перша група збігається з особливостями формування та функціонування загальнонаціонального сільськогосподарського ринку. Друга – має характер, притаманний тільки овочевому, це: високі витрати праці під час виробництва овочевої продукції, досить широкий набір овочевих культур, які мають свої технологічні

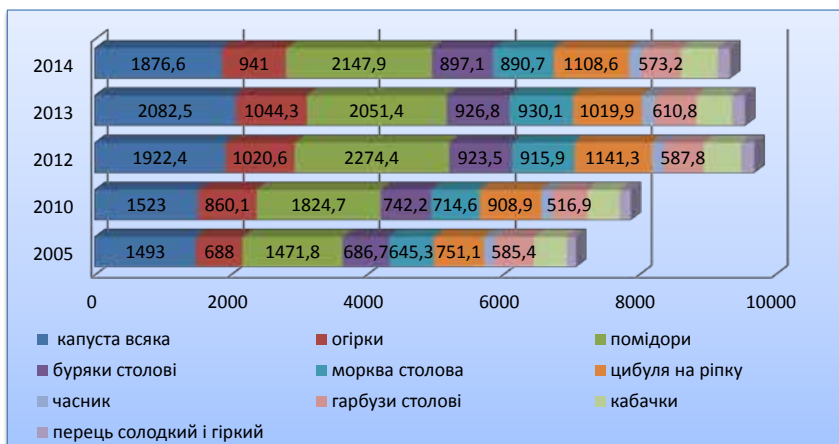

Рис. 5. Динаміка вирощування основних видів овочів по Україні (всі категорії господарств), тис. т [7]

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

відмінності, тобто відсутність монокультури; низький ступінь зберігання овочевої продукції; розпорошеність та неефективність формування пропозиції (через зміну форм власності); спонтанне, позбавлене зовнішнього цілеспрямованого впливу формування ринку, яке має незавершений характер; просторова локалізація обмінних процесів; обмеженість просування продукції по території країни; низький рівень товарності галузі у системі сільськогосподарського ринку. Ці особливості за недостатньої уваги з боку держави (фінансування, пільгове оподаткування та ін.) призводять до неефективного його формування і функціонування [4, с. 38].

Протягом 1990–2014 рр. в Україні відбулася помітна диверсифікація каналів реалізації, зросли її обсяги за нетрадиційними для планової економіки шляхами – майже 86%. Виробники реалізують продукцію комерційним структурам – посередникам, які не звітують органам офіційної статистики. Отже, функціонування овочевого ринку набуває непрозорого характеру. Дослідження економічної ефективності овочівництва показало, що протягом п'яти з дев'яти останніх років реалізація овочів була збитковою і тільки після 2010 р. господарства почали отримувати прибутки (табл. 1).

Одна з головних вимог до виробників в умовах ринкового механізму господарювання полягає в забезпеченні конкурентоспроможності продукції та ефективного її виробництва.

Встановлено, що за поглиблення спеціалізації у виробників закладено значний резерв підвищення ефективності овочівництва. Зі збільшенням посівної площі в одному господарстві від 5 до 25 га рівень рентабельності підвищується від 32,7 до 34,5%, а понад 25 га – до 35,1%. У разі зростання валового виробництва від 365 ц до 6,6 тис. ц урожайність зростає від 56,5 до 134,9 ц/га, тобто у 2,4 рази. Собівартість знижується майже в два рази.

Одним із найбільш дієвих факторів інтенсифікації овочівництва є широке і швидке впровадження нових конкурентоспроможних сортів і гетерозисних гібридів, пристосованих до ґрунтово-кліматичних умов відповідних зон України.

За останні роки змінилася ринкова ситуація: різко скоротилися попит і пропозиція на овочеву продукцію, переважаючими стали темпи зниження попиту. Стосовно багатьох видів овочевої продукції, то з дефіцитного ринку перетворився у перенасичений. Зменшення попиту на продукцію овочівництва зумовлено передусім зниженням доходів населення, а також зростанням розмірів податків та інших платежів, обмеженою можливістю експорту продукції. Однією з характерних особливостей вітчизняного ринку овочів є недостатньо висока їх якість і досить обмежений асортимент, відсутність зручної для споживача розфасовки та упаковки.

Водночас із нарощуванням обсягів виробництва продукції овочівництва і зниженням її собівартості гострою проблемою залишається підвищення якісних характеристик овочевої продукції – від виробництва, зберігання, транспортування, переробки до реалізації. Якість формування овочів відбувається у виробничому процесі під дією різних чинників, які впливають на якість праці та здійснення виробничого процесу в районі, зумовлюючи в результаті конкурентоспроможність продукції й попит на неї у сфері споживання [2].

Висновки. Отже, за статистичними даними по підприємствах Сумської області та за власними дослідженнями, нами зазначено, що сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на вирощуванні овочів, але кінцевий фінансовий результат отримують менший, ніж від виробництва та реалізації зернових і соняшнику.

Запорукою успіху підприємства на ринку є висока конкурентоспроможність його продукції, тобто сукупність якісних і кількісних

Таблиця 3

**Результати від реалізації овочів
сільськогосподарськими підприємствами Сумської області та України, 2014 р.**

Культура	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Повна собівартість продукції, тис. грн.	Доход (виручка) від реалізації, тис. грн.	Прибуток, тис. грн.	Повна собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності, %
Україна							
Всього овочів	788,1	1896306,7	2163764,2	267457,5	240,6	274,6	14,1
Овочі відкритого ґрунту	672,6	749638,8	874934,2	125295,4	111,5	130,1	16,7
Овочі закритого ґрунту	115,5	1146667,9	1288830,0	142162,1	992,2	1115,2	12,4
Сумська область							
Всього овочів	5,2	27916,0	27992,6	76,6	534,7	536,1	0,3
Овочі відкритого ґрунту	1,7	2831,5	3223,5	392,0	165,5	188,4	13,8
Овочі закритого ґрунту	3,5	25084,4	24769,1	-315,4	714,5	705,6	-1,3

Джерело: розрахунки автора

її властивостей. Для такого дослідження конкурентоспроможності необхідно порівнювати всі показники між підприємствами, які знаходяться в однакових природно-кліматичних та організаційно-економічних умовах господарювання і мають однакову спеціалізацію. На нашу думку, на сільськогосподарських підприємствах, які займаються вирощуванням овочів, доцільно вдосконалити процес реалізації продукції та підвищення прибутку шляхом створення власної мережі збутових кооперативів і маркетингових груп в аграрному секторі. Особливо це стосується підприємств, які не в змозі утримувати службу маркетингу та займаються вирощуванням продукції однієї асортиментної групи. Збільшенням обсягів реалізованої продукції сільськогосподарські виробники можуть зміцнити свої ринкові позиції. На багатьох ринках вигідно реалізовувати саме великі партії продукції. Але важливіше те, що маркетингова група може зменшити залежність між ринком та індивідуальним виробником. В окремих випадках маркетингова група гарантує своїм членам безпеку інвестування в переробку сільськогосподарської продукції, що дає змогу підвищувати ціну кінцевого продукту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрусяк В.М. Ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в контексті вступу України до Світової організації торгівлі / В.М. Андрусяк, Н.О. Андрусяк // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 28–31.
2. Бачуріна І.В. Тенденції споживання свіжої та переробленої плодоовочевої продукції у світі та Україні / І.В. Бачуріна, Т.А. Капустіна // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 146–151.
3. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ІАЕ, 2012. – 182 с.
4. Стройко Т.В. Регіональні тенденції розвитку виробництва овочів / Т.В. Стройко, І.М. Лесік // Економіст. – 2012. – № 2(304). – С. 37–39.
5. Сільське господарство України : Стат. щоріч. за 2014 рік / За заг. кер. Ю.М. Остапчука ; Держкомстат України. – К., 2015. – 386 с.
6. Сільське господарство України в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Статистичний щорічник Сумської області за 2014 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Сумській області – Суми, 2015.
8. Статистичний бюлетень: Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 р.